

ОТ КАКВО ИМАТ НУЖДА МУЗЕИТЕ: ОБУЧЕНИЕ, МОТИВАЦИЯ, АКРЕДИТАЦИЯ?

Николай Ненов

Проучването по Националната научна програма „Културноисторическо наследство, национална памет и обществено развитие“, извършено от екип на Софийския университет, е навременно и наложително, тъй като резултатите от него осветляват професионалното развитие в областта на културното наследство, като акцентират върху образованието и обучението, свързани със знания, умения и компетентности по темата. Целият този процес описва настоящето, но визира бъдещето, поради което може да се определи като стратегически за развитието на отношението ни към културното наследство. Множеството въпроси, които нуждата от специалисти за общуване с наследството изисква, описват неизвестности за това, кой обучава, кой потребява кадрите и за какво точно са нужни специалисти. Палитрата от възможности за реализация на специалисти по културно наследство показва широки пространства в администрация, бизнес и неправителствен сектор, което показва и устойчивата необходимост от редовна преквалификация, съобразена с динамично променящата се среда. Остават обаче все още въпросите за липсващи теми и специфични профили на обучение, в които музейната експертиза преобладава сред загадената канава за развитие, която представя историята като хронология. Интердисциплинарни подходи и погледи към темата от антропологична или културологическа перспектива липсват, поради което културният продукт не е различим, а музеите ни все така имат имиджа на скучни места. Десетилетията показаха, че опитите да се съсредоточават усилия в археологията, за да се постигне разнообразие, не се увенчават с успех, тъй като археологията представлява силно рестриктирна територия, в която разговорът е монологичен, на „приятелите на археологията“ се гледа с подозрение, а самите артефакти допълват консервативния образ на музея съкровищница. Настоящото проучване дава отговори на част от поставените въпроси и уверено чертае необходимостта от промяна в нашите музеи.

При проучването сред организациите, активно ангажирани с работа в областта на културното наследство (музеи, библиотеки, архиви), се оформят нагласи, които сочат консервативни възгледи по отношение на *кръга от длъжности*, имащи отношение към наследството. Това проличава в момента, когато отговорите се фокусират върху специфичните знания и умения за ра-

бота в тези организации. И тогава, в противоречие с посочените длъжности, свързани с културното наследство като присъщо на институциите знание, с много висока честота е посочена необходимостта от историческа подготовка. А сред длъжностите (които имат отношение към наследството) преобладава „музеен педагог“, макар в не много музеи да има подобни длъжности, но явно темата е с актуално звучене и това е причина за високата честота на присъствие в отговорите. Традиционно присъстват „археолог“, „етнолог“, „уредник“ и „реставратор“, а само един отговор посочва „историк“, което говори за разколебаване в престижа на тази професия, тъй като едновременно с това необходимостта от подготовка по история е признавана от всички.

Очаквана сред специфичните *знания и умения* за работа с форми на наследство е необходимостта от комуникативност предвид срещата с множество и разнообразни публики, както и от познание на нормативната уредба, което наистина представлява необходимо условие за работа в места, където се работи с ценности и част от опазването се изразява в тяхната правилна регистрация. Недоумение буди защо са посочени изискванията за умения, свързани с „професионален опит“ и „познаване на фонда“, тъй като не е ясно откъде биха могли да се появят подобни кадри, които не само да имат опит, но и да познават конкретния фонд на даден музей. По този начин на преден план излиза противоречие, в което най-големите познавачи на музейната работа са единствено тези, които работят в музея, от една страна, а от друга – същите тези хора се нуждаят от обучение, както става ясно от изследването. За мен лично недоумение буди и необходимостта от обучение за идентификация на културни ценности. Този момент в дейността на музейния уредник е изключително важен и решаващ за реализацията на дейността на институцията – в нея се състои магията на музея, който може да превърне обикновен предмет в културна ценност, съдържаща паметта на епохата или репрезентираща идентичността на група от хора. Властта на музейния уредник, който може да прави такива неща, е част от неговото познание и обучение през целия му живот, тъй като като всяка власт тя е и отговорност. И тук ще дам за пример артефакта „Писалката на Меглена Кунева“, подарена на русенския музей. Тази писалка е произведена приблизително през 2000 г. и формално не би могла да е културна ценност според установените критерии. Но с тази писалка е подписан Договорът за присъединяване на България към Европейския съюз, което я прави безценна, независимо че е стандартна, пластмасова и вероятно произведена машинно в хиляди екземпляри. Да уточня, че другите три писалки на подписалите договора – тази на външния министър, на президента и на министър-председателя – се пазят в Националния исторически музей.

Спорадично се появяват изисквания за умения при дигитализацията на наследството, както и за работа с аудиторичи, а това поставя повече въпроси – защо ръководствата на музеите смятат, че тези умения не са специ-

фични за техните институции. Дигитализацията в музеите не се развива в унисон с нуждите както на институциите, така и на аудиториите, при което резултатът от този процес не е задоволителен за нито една от двете страни. Реално работата по дигитализацията на наследството е процес на споделяне на наследството с помощта на цифрови технологии, което прави дигитализацията безспорно специфичен елемент от необходимите знания за организациите, обвързани в работата си с културното наследство. Музеите имат нужда от помощ в този процес, тъй като споделянето на едни или други артефакти е избор на уредниците в конкретния музей, но това е само едната страна в диалога с наследството.

Сред посочените знания и умения за работа в музей се оказва владеенето на чужд език, както и на „мъртъв език“, но този избор приемаме като желателен и необходим в практиката, а не непременно като специфика на институцията, която независимо от разнообразните аудитории и вероятните чуждестранни ползватели на културен продукт съсредоточава преди всичко културна памет на местните общности, за които себеуразяването не става на чужд език. В този смисъл, макар да живеем в динамична среда, заобиколени от иностранна реч, познанието на чужд език не е задължително за работа в музей, тъй като има достатъчно дължности в институцията, които не изискват комуникация с чужденци, а искат отдаденост и специализация в професията. Остава настрана фактът, че курсове за чуждоезиково обучение съществуват в изобилие, както и че музеите имат възможността да подкрепят служителите си – и административно, и финансово.

Темата за **обучението на служителите в музеите** съсредоточава отбелязани с висока честота отговори за *национални срещи и форуми* за културно наследство, контакти с други музеи, както и *личен опит* – всичко това е посочено като форма на обучение, а то не е точно това. През последното десетилетие се утвърди практика, подкрепяна от Министерството на културата, наречена „Добри срещи“, където музеите представят един на друг свои инициативи. Тези срещи не представляват форма на обучение, тъй като нямат и тази цел, макар да са полезни за обмена между самите музеи. Несистемно отделни музеи, както и форумът „Панаир на музейните изложби“, който се провежда през година, предлагат семинари и блицкурсове, които се доближават като форма на обучение, но това е далеч от необходимото.

„Посещения в музеи“ също е отбелязано като форма на обучение, което не е лишено от смисъл, но само при условие, че посетителите знаят какво да правят на този специфичен терен – ако „обучаемите“ притежават необходимия инструментариум за изследване на „музеен“ терен, за обособяване на казуси, за разпознаване на отделни музеоложки подходи в експонирането. Единствено тогава този метод би бил полезен и би се различавал съществено от приятна екскурзия, но към момента аз не допускам наличието на подобен тип

обучение в нашите музеи. Участия в проекти, споделяне на опит е сочено като добър вариант за обучение, но по същество дори и успешният проект не дава системно обучение, а конкретна реализация на поставена проектна цел, при това често формулирана от други хора (партньори) за други нужди. Множеството отговори показват липсата на фокус върху културното наследство и приемането на забарената ситуация, в която „обученията“ често разчитат единствено на споделяния опит – от едно към друго поколение, сякаш самата работа в музея учи на наследство. Този тип отговори очертава непознаване на основни специфики на културното наследство, което често се мисли за разпознаваемо единствено чрез чл. 6 и неговите 18 точки от Закона за културното наследство.

Безспорно поради недобро познаване на спецификата на музейната професия мнозина музейни ръководители не подозират ползата от обучението по музеология, особено по критическа музеология. Все пак някои са посочили, че „няма необходимите курсове“, което е насока за по-широки параметри не само на съдържанието, но и на формите на обучение. Но за какво е необходимо обучение на музейните специалисти – сред отговорите преобладава темата „консервация и реставрация“, която показва текущи и належащи нужди в музеите, които са безспорни, а не необходимост от обучение. Реставраторите са рядкост в нашите музеи, а качествените сред тях са единици, което предизвиква и подобен отговор. Може да се каже, че и други отговори не описват реални нужди, например посочените от мнозина „правни сделки“, в ситуация, в която сделки с културни ценности у нас са невъзможни. Единици са посочили „стратегическо планиране“, а честата поява на желание за обучение по „издирване“, „изучаване“, „опазване“, „идентификация“ изненадва, тъй като това са фундаментални дейности в музеите и ако работещите в тях не притежават умения, за да се справят – защо работят там?

Проучването сред административните структури, които управляват културно наследство, сякаш по-трудно описва необходимостта от конкретни специалисти и техните нужди от обучение; понякога администрацията ползва остарели термини (паметници на културата). Общинските задължения за съхраняване и опазване на културното наследство се описват и представят като фундаментални, което звучи противоречиво, доколкото специалисти по културно наследство в структурата на общинската администрация рядко се откриват, а и необходимостта от обучения по темата не е докрай осъзната, тъй като с висока честота е посочена нужда от обучение по публична администрация, а не специфики на културното наследство.

Над 50% от отговорилите настояват, че притежават и реализират *политики за култура*, без това да е заложено в стратегически документ, което означава, че не е ясна крайната цел на подобни политики, в които културното наследство по-скоро се подразбира, че съществува. Поради това много често

културното наследство се възприема като култура за показ и се включва в стратегии за развитие на туризма. Този момент рефлектира в дългосрочното отношение към наследството, тъй като отсъствието на стратегически документи създава предпоставки за заплахи за съществуването му. Липсата на визия в това отношение говори за недостатъчно добро познаване на нуждите на културното наследство, както и на ползите от него – то не е възприемано като ресурс за развитие, не е мислено като част от икономическия потенциал, в който културата произвежда принадлежен продукт, вписва се в престижната сфера и изгражда част от местната идентичност.

60% от отговорилите декларираат, че разполагат със структури, които да се грижат за културното наследство, като съблюдават Закона за културното наследство. Оставам с впечатление, че местните администрации и власти изпитват необходимост от обучение в сферата на културното наследство, тъй като невинаги представите за него са съобразени с реалната таксономия в сферата на наследството. За това говорят и примерите, които са илюстрирали с организацията на събития, опазващи и разпространяващи форми на нематериално културно наследство чрез фестивали, което е обичайна, а не извънредна форма на съхранение и подкрепа за този специфичен вид наследство. За това говорят съотнасянето на редица дейности към сферата на компетенциите на Министерството на културата, НИИКН, инспекторат, които по същество не са тяхна отговорност, а и не бива да са.

Връзките с професионалното развитие и необходимия стандарт при заемане на длъжност, свързана с културното наследство, са схематично описани като обвързани с административната структура, което не разпознава специфика при работата с културното наследство, а я прави твърде обикновена. Това подценяване на необходимостта от специализирано образование като цяло рефлектира върху съдбата на културното наследство, което без професионално отношение съществува в потенциална заплаха. Едновременно с това сред отговорилите все пак има адекватни позиции за необходимостта от съответните спецификации за длъжностите в организациите.

Този тип размивания са необясними, доколкото профилът на ВУЗ, в който са завършили служителите, посочен от анкетираните, показва пряко съотнасяне към специалности и форми на обучение, обвързани с културното наследство. В същото време необходимостта от последващо обучение отново се обвързва със същите ВУЗ, с познатия профил от обучения, а не се търсят специфика и профилиране на специалистите. Въпреки това е важно да се отбележи позитивната нагласа за необходимост от обучение и нужда от повишаване на квалификацията, като престижът на ВУЗ е тотален за всички участници.

Представите на **ръководителите на катедри** относно съпричастността с обучението в нуждата от опазване и споделяне на наследството са

центрирани единствено в собствените им програми, а определеното „практически всички“ е отнесено към курсовете в съответните магистърски програми, които имат връзка към културното наследство. Завършилите тези специалности са с профил от учител до заместник-министър, което показва широката палитра от реализация, а в същото време сякаш тези магистърски програми не са в криза и не изпитват конкуренция помежду си.

Особен момент в анкетата е фокусът върху гост-лекторите в магистърските програми. Тяхното обвързване с 13 различни научни институции в страната говори за полифония и за добри възможности при съставянето на програми за обучение, опиращи се на широк спектър от професионалисти¹.

Независимо от широките възможности за обучение, които са представени като резултат от анкетата, прави впечатление липсата на методология за работа с културното наследство, центрирана върху общуването и интерпретацията. Обучението в интерпретация на наследството е ключово за постигане на различие в представянето на наследството и музеите, които го представят – то може да подчертае така необходимите специфики на отделните музейни репрезентации, които в настоящето липсват. Еднообразието сред музеите, липсата на отчетливи образи водят до невъзможността да се отличи бранд, да се направи реклама, да се разграничи един регион от друг или пък да се постигне синергия между музеите, която се съдържа в надрегионалните послания на миналото. Интерпретацията на наследството не е само „превод“, тя представлява част от музейния активизъм, който си взаимодейства с конкретни аудитории; тя намира език и формира послания към различни възрасти и социални групи, с което ги приобщава към различни измерения на културното наследство. Ето защо приемам липсата на фокус върху подобен тип обучение за съществена.

От какво обучение се нуждаят музеите?

Музеите не са просто публични културни институции, които се вписват в науката и образованието, те притежават много повече възможности и отговорности и тъкмо поради това погледите към тях откриват все повече от значенията им, а изискванията на аудиториите към тях се разрастват. Музеите страдат от кризите на общественото развитие, но едновременно с това устояват и се развиват така, че успяват да привлекат както неубедени, така и убедени последователи: приятели, съмишленици, потребители, изследователи, както малки, така и големи. Музеите са изправени пред все по-големи изпитания, където множество изкушения и забавления в свободното време, в които се инвестират много по-големи ресурси, се явяват тяхна пряка конкуренция за вниманието на избиращите от широката палитра на консуматор-

¹ Това наблюдение се потвърждава и от текста на Ани Истаткова-Иванова в настоящия сборник.

ското общество. В този процес твърде често музеите изглеждат губещи, но въпреки това те продължават диалога със своите последователи, който се оказва тяхната необходима навигация в процеса на търсене на сигурния бряг. Без да се заблуждавам, че е възможно да опиша накратко цялата сложна ситуация, в която съществуват съвременните български музеи, съм свидетел на непрекъснато променящите се условия, които задават рамките на тяхното съществуване. Поради това, от една страна, образованието, от което се нуждаят музейните специалисти, е необходимо да бъде част от традицията на познанието в основни области, каквито са история (история на изкуството), етнология (антропология), биология, докато всички останали производни специализации и специфични нужди могат да се задоволят с магистърски програми, които да обърнат поглед и към музеологията и херитологията. Тези научни дисциплини са в процес на изграждане у нас, тъй като, струва ми се, все още трудно може да говорим за традиции в преподаването по темите, и то в среда, в която трудно се откриват специалисти с адекватен на нуждите профил и интерес към музеологията и херитологията, който да надхвърли описанието на историческото развитие на институциите, като съсредоточи поглед към специфично музейни теми и подходи. Идентична е ситуацията с темата за наследството, за което твърде често се смята, че всичко от миналото е наше наследство, тъй като е наследено. Съществено развитие в издирването, опазването и валоризирането има при нематериалното културно наследство, докато за материалното, безалтернативно определено като „богато“, не може да се отбележат системни културни политики независимо от нивото на ценността – световно, национално, местно.

В същото време поради динамичното развитие на социокултурните процеси и скоростта на обмяна на информация възниква необходимост от по-кратки форми на надграждане на знанието и споделяне на опит, каквото е неформалното обучение: тематичните специализации, практическите семинари, летните школи. Този тип обучения са изключително динамични и полезни, тъй като не само следват логиката на конкретен образователен модел и формират нови познания, но създават връзки и утвърждават контакти, които се развиват и след края на обучението. Тъкмо този последващ ефект на създадената общност от обучаеми може да се превърне в следващ момент в двигател на промяната, която очаква нашите музеи. Без непременно да търсим конкуренция в една или друга форма на обучение, авторитетът на привлечените преподаватели заедно с техните последни по време изследвания ще очертава бъдещите парадигми на интерес и възможни кръгове на развитие. Съществуването на повече от една от тези форми е от жизнено значение за успешната реализация на неформалното обучение, тъй като за целта е необходима системност в усилията, каквато в настоящия момент не е налице.

Защо съществуващата ситуация с обучението на специалисти за музеите е незадоволителна? От една страна, ВУЗ-овете декларират свои бакалавърски и магистърски програми, а музеите като цяло са съгласни да подкрепят различните форми на обучение, включително и финансово. Какво тогава възпрепятства развитието на процеса на обучение? Вероятно причината е у третата страна – у потенциалните обучаеми, които не виждат мотивация за полагане на усилия за обучение в тези форми. Следователно имаме нужда от две неща: първо, промяна във формата на обучение – по-кратка, но динамична, обвързана с актуални теми; второ, промяна в структурата и управлението на развитието на музейните специалисти.

Важен въпрос в този момент е какво отличава специализирания от неспециализирания музеен работник и как да установим тази разлика. *Акредитацията на дейността* на работниците се очертава като необходимо условие за последващо развитие на всеки един специалист, както и като своеобразна мотивация за обучение. Акредитация, която се провежда на определен период и обхваща всяка дейност, обвързана с културното наследство, с реализацията на културни политики, които водят до развитие или запазване на статуса на съответния специалист. Едно подобно развитие на процес, свързан с обучение и последвала акредитация на специалистите в музеите, ще предизвика и обрат в мисленето за необходимостта от **акредитация на музеите**, обвързана с част от тяхното финансиране – тема, която днес все още се разглежда като недопустима от голяма част от ръководителите на тези институции. А в същото време е видимо как някои от музеите се развиват по-добре от други независимо от финансирането, което е еднакво за всички, дори когато едни от музеите са по-натоварени с дейности.

От представената гледна точка – за връзката между обучението и активната реализация на специалистите в конкурентна среда – е допустимо да се разшири търсенето на синергия не само между образование, обучение и валидиране на знания, умения и компетентности, но и в по-широк ареал в това динамично поле на културата, което вълнува не само пряко ангажираните в него, но и обществото като цяло.